

Iš praeities

Lietuvių kalbos metraštininkas, rezistentas
Juozas Labokas (1905–1946)

Juozas Labokas, areštuotas dėl ateitininkų „priešvalstybinės“ veiklos, Kauno kalėjime. 1930 m. gruodžio mėn. Nuotrauka iš LCVA

Šiais metais sukanka 120 metų, kai buv. Medeikių kaime (dab. Ruigiai, Klaipėdos r.) gimė kalbininkas, žodynininkas ir rezistentas Juozas Lābokas. Gegužės 7 d. Veiviržėnų Jurgio Šaulio gimnazijoje vyko šiai sukakčiai skirtas seminaras. Jame pranešimus skaitė kalbininkas Aldonas Pupkis („Juozas Labokas – perspektyvus žodynininkas“; įrašą galima rasti Klaipėdos rajono savivaldybės jutūbo kanale) ir Alytaūs kraštotyriminkas Gintaras Lučinskas, diskusiją „Lietuvos šviesuomenė rezistencijos kelyje“ vedė istorikas ir publicistas Povilas Girdenis. Diskutuota ir dėl Juozo Laboko atminimo įamžinimo jo gimtosios sodybos vietoje Veiviržėnų miestelyje ir (arba) Alytujė prie ligoninės, kur, numanoma, užkasti jo palaikai.

Rugsėjo 26 d. Alytaūs miesto Jurgio Kunčino viešojoje bibliotekoje numatoma surengti Juozo Laboko atminimo renginį: pristatyti parodą, parengtą Veiviržėnų Jurgio Šaulio gimnazijos muziejaus vadovės Valdonijos Karaliūnienės, prisiminti Juozo Laboko gyvenimą, darbus ir tragišką baigtį, aptarti jo palaikų paieškos ir atminimo įamžinimo klausimus.

Šiame straipsnyje trumpai apžvelgiamas Juozo Laboko gyvenimo kelias. Tai biografija, primenanti, kad, žvelgdami į kalbininkų mokslo darbus, turime domėtis ir kita jų veikla, neretai liudijanti kovą už tautos idealus ir valstybingumo išsaugojimą.

Labokai kilę iš Medeikių kaimo Veiviržėnų valsčiuje, Kretingos apskrityje. Juozo tėvas Petras Labokas turėjo apie 60 ha žemės, tai buvo vidutinis tais laikais ūkis. Pirmoji Petro žmona Marcijona Ruškytė, kilusi iš gretimo Matáičių kaimo, anksti mirė. Antroji žmona Marijona Lapaitė iš Šleptiškių kaimo pagimdė devynis vaikus: Juozą (1905–1946), Juozapiną (1907–1989), Vaclovą (1908–2005), Benediktą (1909–2005),

Stefaniją (1911–2007), Janiną (1913–2005), Konstanciją (1914–2008), Mariją (1916–2005) ir Joną (1918–2014).

Vyriausias Labokų sūnus Juozas gimė 1905 m. gruodžio 25 d. Vaikystėje buvo labai linksmas, mėgo išdaigas. Tėvai išgalėjo samdyti daraktorių, kuris mokė namuose ir Juozą, ir jaunesnius vaikus. Vėliau, nuo 1919 iki 1922 m., Juozas mokėsi Rietavo ir Švėkšnos progimnazijose. 1922 m. Švėkšnos progimnazijoje baigė keturias klases. Tikybos, lietuvių kalbos, vokiečių kalbos, algebros, gamtos mokslų, paišybos, buhalterijos žinios buvo įvertintos labai gerai, drausmė – labai gerai. Kiti dalykai (lotynų kalba, istorija, geometrija, dainavimas, gimnastika) – gerai.

Atvykęs į Kauną, Juozas įstojo į Kauno kunigų seminariją. Mokantis pirmame kurse, 1923 m. mirė tėvas, o po metų – 1924 m. kovo 19 d. – nuo plaučių uždegimo mirė motina. Teko grįžti į kaimą ir rūpintis našlaičiais broliais ir seserimis. Norėdamas toliau mokytis, daug skaitė, rengėsi būsimoms studijoms. Pinigų užsidirbdavo iš privačių pamokų. 1925 m., baigęs kunigų seminariją (lankydamas seminariją, baigė gimnazijos kursą), nebuvo išsventintas kunigu, bet įstojo į Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakultetą, studijavo lotynų ir lietuvių kalbas. Po metų perėjo į Gamtos-matematikos fakultetą. Kunigybtės nepasirinko sąmoningai – galbūt nepajuto tikro pašaukimo. 1930 m. J. Medeikio slapyvardžiu išleistoje knygelėje „Hiponos vyskupas Šventasis Augustinas“ Labokas rašė: „[...] tikėjo, kad Dievas yra, tiktai jis viską norėjo suprasti savo protu. Jisai Dievą pažino iš filosofijos. Kristus jam buvo ne daugiau kaip be galo išmintingas žmogus, pasižymėjęs nepaprastu gyvenimu ir dorybėmis.“ 1927 m. gabus studentas grįžo į Teologijos-filosofijos fakultetą, bet jau į Sociologijos skyrių. Čia atsidėjo tik lietuvių kalbai, tapo profesorius Antano Salio pagalbininku.

Dar nuo studijų pradžios buvo labai aktyviai įsitraukęs į ateitininkų veiklą. Ši organizacija anuomet buvo opozicinė valdžiai, todėl daugelis narių patyrė persekiojimus ir netgi buvo atsidūrę Kariuomenės teisme.

Svarbus asmuo ateitininkų federacijoje Antanas Masionis (1909–1995) atsiminimų knygoje „Ateitininkų dvasia nepalūžo“ (1992) rašė: „[...] studentas J. Labokas, sirgęs džiova, padavė prašymą, kad dėl ligos jam bausmę dovanotų, ir jo prašymas buvo patenkintas [...] Kunigai, atrodo, baudas susimokėjo, o studentai atsėdėjo kalėjime. J. Mikaila, J. Štaupas ir aš vėliau atlikome savo bausmes Kauno sunkiųjų darbų kalėjime, Mickevičiaus gatvėje.“

1932 m. Labokas Kauno universitete baigė lankyti lietuvių ir klasikinių kalbų kursus. Kaip gabus studentas, Antano Salio pakviestas, kurį laiką dirbo asistentu jo įsteigtoje Fonetikos laboratorijoje. Nuo 1932 m. lapkričio 1 d. Švietimo ministro įsakymu Labokas laisvai samdomo mokytojo teisėmis gavo Kauno jėzuitų gimnazijos vyresniųjų klasių lotynų kalbos mokytojo vietą. Mokytojaudamas turėjo įgyti mokytojo cenzą bei vardą. Gavo 16 savaitinių pamokų gimnazijos ketvirtoje, penktoje ir šeštoje klasėse. Gyvenimas tapo šiek tiek ramesnis, sumažėjo materialinių sunkumų.

Labokas aktyviai reiškėsi spaudoje („Gimtojoje kalboje“, „Naujojoje Romuvoje“, „Ryte“, „XX amžiuje“ ir kt.), daugiausia rašė lietuvių kalbos klausimais ir blaivybės temomis. Lietuvos katalikų blaivybės draugijoje ėjo raštinės vedėjo, kasininko, buhalterio pareigas. Įsitraukė į Lietuvių kalbos draugijos veiklą.

XX a. 4-ąjį dešimtmetį Lietuvoje sklandė pavardžių atlietuvinimo idėja. Labokas parašė keletą diskusinių straipsnių „Ryto“ laikraščiui. 1935 m. vasario 28 d. straipsnyje „Pavardžių atlietuvinimo reikalu“ jis polemizavo su St. Nagmantu¹, kuris siūlė „negražias“ pavardes laikyti slapyvardžiais, tókiu būdu asmuo galėsiąs turėti tarsi dvi pavardes: lietuvišką ir slapyvardį. Atsakydamas Labokas rašė: „[...] ir iš viso turime eiti prie to, kad niekas visuomenės tarpe slapyvardžiu nesidangstytų – juos reikia ir iš laikraščių iššveisti.“ Kalbėdamas apie rašybą, Labokas laikėsi nuomonės, kad tiksliausia pavardes rašyti pagarsiu, išverstas iš tarminės kalbos į bendrinę. Apskritai Laboko kaip kalbininko pažiūros buvo gana nuosaikios, daug jo siūlytų dalykų prigijo ir išliko iki mūsų laikų.

1935 m. diskutuojant dėl rašybos reformos, būta siūlymų atsisakyti skirti ilguosius ir trumpuosius balsius. Labokas, pritardamas Pranui Skardžiui, nesutiko su ilgųjų naikinimu, nes rašybą neišvengiamai paveiktų ir šnekamąją kalbą, o siūlymus skirstyti priebalsius į ilguosius ir trumpuosius ir atitinkamai žymėti vadino fejtoniškais. Neprigijo Laboko siūlymas atsisakyti priešdėlio *į*, visur rašyti *in*. Jis pats taip ir rašydavo: *instatymas* (įstatymas), *indomu* (įdomu).

„Gimtojoje kalboje“ Labokas išaiškino, kad žodis *gintaras* kirčiuotinas pirmajame skiemenyje (str. „Dėl *gintaro* kirčiavimo“). „Ryte“ aiškino dviraidžio *ch* rašybą: rašyti *na choras, chemija, charakteris, psichologija, Achilles*, tačiau pagal seną tradiciją – *Kristus, kronika, arkivyskupas, katekizmas*.

Labokas recenzavo Mykolo Durio vadovėlį „Kalbos mokslo pagrindai“ ir Skardžiaus studiją „Mikalojaus Daukšos akcentologija“. Didelis Laboko nuopelnas – spaudai jo parengti Salio dialektologijos kurso užrašai „Lietuvių kalbos tarmės (su tarmių žemėlapiu)“. Šis 1935 m. leidinys (išleistas hektografu rankraščio teisėmis, 2-as leidimas – 1946 m. Tiubingene, Vokietijoje) ilgoką laiką yra buvęs autoritetingu lietuvių dialektologijos vadovėliu.

Suėmė daug duomenų botanikos terminijai, kurie vėliau buvo panaudoti leidžiant „Botanikos žodyną“.

Pasižymėjo ir kaip ir didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ (LKŽ) talkininkas. Studijuodamas Vytauto Didžiojo universitete, 1931 m. (3 mėn.) ir 1933 m. (2 mėn.) dirbo redakcijoje: skirstė žodyno lapelius. 1931–1932 m. ir 1937–1940 m. žodyno redakcijai atidavė daugiau kaip 3700 lapelių (daugelis užrašyta Veiviržėnų apylinkėje, o dalis tikriausiai iš raštų). 1936 m. Labokui buvo siunčiama skaityti LKŽ skilčių korektūra. Tai buvo ne vien klaidų tikrinimas, bet ir papildymas savo tarmės žodžiais ir sakiniais.

¹ Mokytojas, publicistas, vertėjas Stasys Naginskas (1891–1955).

Labokas perskaitė ir papildė per 60 skilčių. Kalbininkas Antanas Lyberis teigė, kad Labokas yra rinkęs žodžius iš Valančiaus „Žemaičių vyskupystės“. LKŽ I tomo, išleisto 1941 m., pratarė juozui Labokui, kaip aktyviam talkininkui, įrašyta redaktorius Juozo Balčikonio padėka.

Apie 1933 m. susirgęs tuberkulioze, Labokas gydėsi Kaune, Aukštėsios Panemūnės sanatorijoje. Deja, sveikata nesitaisė. 1935 m. jis išvyko gydytis į Alytaūs tuberkuliozės sanatoriją dar nežinodamas, kad pasiliks šiame mieste visam laikui.

Alytaūs tuberkuliozės sanatorija tuo metu buvo už miesto, ją sudarė atskiri nameliai. Gydomo kursas trukdavo ne ilgiau kaip metus. Baigęs gydymo kursą, Labokas įsidarbino ligoninėje. Pareigos įvairiuose šaltiniuose ir atsimenančiųjų pasakojimuose nurodytos skirtingai: raštvedys, buhalteris, administratorius. Ne vienas teigė, kad Juozas Labokas buvo svarbus ligoninės žmogus, kolektyvo siela.

Santykiai su Ruigiuose likusia šeima jau buvo gerokai atšalę. Broliai ir seserys, sukūrę šeimą, gyveno savo gyvenimus. Kartą iš Alytaūs Juozas parašė seseriai Janinai ir prašė numegzti vilnonės kojines. Sesuo kojinių nenumegzė – tąkart neturėjo vilnos.

Savo šeimos Labokas taip ir nesukūrė. Tiesa, 1996 m., Alytaūs kraštotyrininkams prabilus apie Laboko likimą, atsiliepė Barbora Jonkutė iš Šiaulių. Tuo laiku ji jau buvo labai sena, apakusi, sunkiai ir neaiškiai rašė, kad pažinojusi Juozą, kad kartu gydėsi ar dirbė Alytujė. Deja, 1998 m. birželio 25 d. Jonkutė mirė. Pas ją nuvažiuoti nesusėpėta.

Sprendžiant iš raštų ir brolių atsiminimų, Labokas buvo santūrus žmogus, nelinkęs į emocijas. Ankstyvoje jaunystėje šeimai kurti neturėjo sąlygų, paskui nebuvo sveikatos, o gal ir širdies polėkio.

Alytujė su Juozu Laboku bendravo sutuoktiniai Krančiukai. Bolius Krančiukas, būdamas 25 metų, atvažiavo į Alytaūs tuberkuliozės ligoninę aplankyti sesers, o po metų jau pats pakliuvo į ligoninę ir išgirdo tuberkuliozės diagnozę. Gydytis už valstybės lėšas buvo galima labai neilgai, o sugrįžti pas tėvus į ūkį Žeimių kaime, Liškiavos valsčiuje, nesiruošė, nes žinojo, kad dirbti nepajėgs. Ligoninėje Bolius susipažino su buhalteriu Laboku. Šis patarė, kaip gauti beturčio liudijimą, teikiantį galimybę gauti valstybės paramą gydantis. Tuo patarimu Bolius pasinaudojo, gydėsi, vėliau pasiliko dirbti ligoninėje kaip Juozo padėjėjas. Susipažino su medicinos seserimi Ona ir ją vedė. Krančiukas pasakojo, kad tik Laboko dėka išliko gyvas, pasveiko, sulaukė ir aštuoniasdešimtmečio. Laboką jis atsimena kaip protingą, santūrų žmogų. Jo kambarys buvęs kuklus, tik reikalingiausi baldai, o visos sienos nukrautos knygomis. Labai domėjęsis vaistažolėmis.

Tuberkulioze (anuomet vadino džiova) sergantieji ir jų gydytojai Lietuvoje buvo susibūrę į draugiją, leido savo metraštį „Kova su džiova“. 1935 m. Panevėžyje įvyko draugijos suvažiavimas, vienas metraščio numeris buvo paskirtas šiam suvažiavimui.

Labokas 1935 m. metraštyje rašė apie gydymosi kainas, teigė, kad džiova – tai liga, su kurios plitimu turi kovoti valstybė, ir ligoniai turi būti gydomi valstybės lėšomis.

Kaimo gyventojams valstybės lėšomis ar suteikiant paramą reikėtų statyti mažas lentinės palapinės (namelius) – tai būtų šiočia tokia izoliacija nuo sveikųjų.

Alytaūs sanatorija beveik atitiko Laboko aprašytas gydymosi sąlygas. Gavus iš valstybės 10 tūkst. litų pašalpos ir 1,5 ha miško sklypą, 1936 m. Alytujė buvo atidaryta 32 vietų vasaros sanatorija. Šilelio miške buvo pastatyta 16 namelių. Juose buvo po du didelius langus, durys iki pusės stiklinės, netrūko saulės šviesos. Namelis skiriamas dviem ligoniams. Draugijos metraštyje Alytaūs vasaros sanatorija aprašyta kaip geras sektinas pavyzdys, o publikuotoje nuotraukoje galima pamatyti ir Juozą, kartu su kitais pasitinkantį svečius iš sostinės. 1941 m. Alytujė buvo pastatyta nauja tuberkuliozės ligoninė Pušyno gatvėje.

Neramiais pokario metais tuberkuliozės sanatorijos nameliuose Šilelio miške lankydavosi ir nakvodavo Lietuvos partizanai. Labokas palaikė ryšius su partizanais, bendravo su garsiu Alytaūs krašto rezistentu ir poetu Konstantinu Bajerčiumi, kuris padarė didelę įtaką jo pasirinkimui ir apsisprendimui, rengė ir platino pogrindžio spaudą. Be to, kaip prisiminė buvusi medicinos sesuo J. Stanionienė, turėjo radijo aparatą, slapta klausydavo užsienio radijo stočių ir perduodavo informaciją patikimiems asmenims.

Bajerčius daug dėmesio skyrė ateitininkams – žvalgybininkams. Jis buvo sudaręs „slapukų“ grupę, kuriai priklausė ryšininkai O. Vyšniauskaitė (Pušėlė), I. Skliutaitė (Jūratė), O. Lekavičiūtė, J. Šarakauskas, A. Nedzinskas, A. Baliukevičius, A. Buzaitis ir kiti. 1946 m. pavasarį įvyko paskutinis slaptas ateitininkų susirinkimas. Pirma, suorganizavus keletą švenčių, ėmė byrėti penketų sistema, nes visi pasidarydavo pažįstami, ir antra, nemaža mokytojų ir seminaristų pasitraukė į aktyvią rezistencinę kovą. Beveik per ketverius metus ateitininkai, veikdami pogrindyje, buvo ne tik ištikimi savo tradicijoms, bet ir vykdė rezistencijos uždavinius.

Iš Alytaūs mokytojų seminarijos pas miško brolius 1945 m. balandžio 25 d. išėjo Pietų Lietuvos partizanų vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas. Į Nemunaičio apylinkės partizanų būrį išėjo mokytojas Antanas Kulikauskas-Daktaras ir keli seminarijos auklėtiniai. Apie kolegų apsisprendimą pasitraukti iš legalaus gyvenimo žinojęs Bajerčius pritarė jų žygiui. Pats liko gyventi legaliai, bet dalyvavo rezistencijos kovoje, pasirinkęs Garibaldžio slapyvardį. Tokį pasirinkimą neabejotinai lėmė XIX a. pabaigos Italijos nepriklausomybės kovų dalyvio ir legendinio didvyrio Džiuzepės Garibaldžio (1807–1882) asmenybė. Jo vadovaujamame savanorių korpuse „Alpių šauliai“ kovėsi ir lietuvių. Minėtinas iš Mažosios Lietuvos kilęs Jonas Smalakys (1835–1901), iš kurio laisvės ir demokratijos idėjos pirmiausia per Bajerčiaus dėdę Gegužį, knygnešį, Mažosios Lietuvos kultūrininką, pasiekė ir Plóksčių valsčių, Pajotijų kaimą, kuriame gimė Bajerčius. Mokytojas kartu su kunigu Pranu Šliumpa-Partenijumi nepasitraukė į mišką, bet ėmėsi vadovauti Alytaūs pogrindžio organizacijai, išsišakojusiai visoje apskrityje. Organizavo platų partizanų rėmėjų tinklą, per kurį laisvės kovotojus pasiekdavo radijo ir sanitarijos reikmenys, žvalgybos duomenys ir kita informacija, buvo

platinama partizanų pagrindinė spauda. Padėjo pasislėpti iš Alytaūs tremiamų mokytojų Martyno ir Julijos Gavelių sūnui Vitoliui.

1945 m. spalio 2 d. pas ryšininką, Alytaūs apskrities veterinara Kazimierą Packevičių-Antanaitį įvyko pasitarimas. Dalyvavo Dzūkų grupės vadas Juozas Vitkus-Kazimieraitis, iš Jiėzno atvykęs vyriausiojo LLA štabo atstovas A. Jauniškis-Šilas ir Alytaūs miesto pagrindžio atstovas Bajerčius-Garibaldis.

Bajerčius taip pat dalyvavo partizanų vadų pasitarime Puniōs šile 1946 m. balandžio 23 d. Jam vieninteliu, kaip inteligentijos atstovui, patikėta pasirašyti Pietų Lietuvos partizanų vadų Deklaraciją dėl Lietuvos demokratinės valstybės atkūrimo. Bajerčius padėjo koordinuoti ryšius tarp partizanų būrių ir junginių. Per jį buvo palaikomas ryšys tarp Dzūkų grupės (vėliau – Dzūkų rinktinės) ir A apygardos, kurios vėliau buvo sujungtos į Dainavos apygardą. 1946 m. liepos 2 d. pas žuvusį Pietų Lietuvos srities partizanų vadą Vitkų-Kazimieraitį Lazdijų apskrities skyriaus NKVD aptiko Garibaldžio slapyvardžiu pasirašytą Bajerčiaus šifruotą laišką dėl tolesnių kontaktų su partizanais ir paramos pagrindžio kovai.

1946 m. spalio mėn. Dainavos apygardos Merkio rinktinės vado adjutantas Alfonsas Perminas-Jūrininkas parengė partizanų dainų rinkinį, kurį nusiuntė į Aljūtų peržiūrėti literatui, rezistentui Bajerčiui.

Mokytojas Bajerčius mėgo Horacijaus posakį: „Gyvenkite vyriškai ir vyriškai žvelkite nelaimei į akis“ ir jo laikėsi. Tókiu pavyzdžiu sekė ir bendražygiai, taip pat ir Labokas.

1946 m. pabaigoje Alytaūs antisovietinio pasipriešinimo grupė buvo likviduota, jos vadovai suimti.

Kas išdavė Garibaldį ir jo draugus – nelengvas klausimas. Alytaūs antisovietinio pagrindžio sutriuškinimas – tik epizodas strateginės akcijos, kurią MGB rezgė per savo agentą Juozą Markulį-Erelį, spėsdama spąstus Lietuvos partizanų vadovybei. Pagrindinis smūgis krypo į Pietų Lietuvos partizanų sritį. Ne veltui MGB Alytaūs apskrities skyriaus ypatingojo padalinio vadu 1946 m. vasarą paskirtas žymus čekistas Laurentijus Maksimovas. Operatyvinė byla „Mrazj“ („Šlykštynė“) sparčiai storėjo nuo agentūrinių pranešimų. Rudenį suimta dešimt Alytaūs rajono darbo žmonių deputatų tarybos vykdomojo komiteto ir apskrities finansų skyriaus darbuotojų: Vlada Balsiukevičiūtė, Natalija Jucevičiūtė, Pranas Juknevičius, Sofija Kubilevičiūtė, Ona Makštutytė, Ona Zajankauskaitė, Ona Žitkauskaitė, Aldona Buzūnaitė, Juozas Jakucevičius, Petras Jankauskas ir daugelis kitų. Nukankintas Tuberkuliozės ligoninės buhalteris Juozas Labokas, kankinamas rankų venas pjaustėsi jo kolega Vytautas Katelė.

1946 m. lapkričio mėn. suėmus Antaną Kulikauską-Daktarą, MGB veikėjams „nušvito“ visa dzūkų pagrindžio veikla, persipildė kalėjimų kameros. Metų pabaiga – pats metas raportuoti apie kruvinus darbus, tikintis ordinų ir paaukštiniųų. Į tardymų

Vartant archyvinių dokumentų kopijas iš buvusio KGB archyvo apie Laboko suėmimą, kaltinimą ir mirtį, neišnyksta liūdesio šešėlis. Šiurpus yra aktas apie jo sužalojimą, ypač įsimintina viena eilutė: „viso kūno cianozė“, iš kurios aišku, kaip negailestingai jis buvo kankinamas. 1946 m. lapkričio 4 d. LTSR MGB Alytaūs apskrities skyriaus jaunesniojo leitenanto Aksionovo nutarimu baudžiamasis persekiojimas mirusiojo areštuoto Laboko atžvilgiu nutrauktas ir tardymo medžiaga perduota į MGB „A“ skyrių (į archyvą).

Iki 1995 m. Juozo Laboko palaidojimo vieta Alytaūs ligoninės sodelyje nepažymėta, nes tiksliai nebuvo žinoma. Giminaičiai ketino ten statyti koplytstulpį, tačiau priimtinesnė pasirodė brolio Vaclovo mintis – užrašyti, ką apie jį atsimesna artimieji. Ligoninės sodelyje palaidota ir daugiau žmonių, tad vieną išskirti būtų neteisinga, o ir Juozas pats tam turbūt nebūtų pritaręs. Per Vėlines ligoninės darbuotojai ant spėjamos kankinio kapo vietos tradiciškai vis uždegdavo atminimo žvakelę.

1995 m. Alytaūs miesto laikraštyje „Ramovė“ korespondentė Eglė Vedlugaitė paskelbė straipsnį „Atrastas rezistentų kapas“. Ten buvo rašoma:

„Praėjus lygiai 50-čiai metų po kankinio mirties, S. Kudirkos centrinės ligoninės gydytojos Ritos Kiguolienės iniciatyva, pirmą kartą buvo padėtos gėlės ir uždegta atminimo žvakelė ant lietuvių tautos rezistentų Juozo Laboko kapo. Šią vietą už kažkada stovėjusios ligoninės lavoninės parodė buvusi ilgametė ligoninės medicinos sesuo Ona Krančiukienė. Šiuo metu tik ji ir gydytojas Albertas Ralys žino vietą, kur buvo užkastas šis šviesaus atminimo žmogus. Albertui Raliui šią vietą parodė Stasys Kudirka.

1945 m. Juozas Labokas buvo suimtas kartu su V. Katele, K. Bajerčiumi, Neciunsku, Simanavičiute. Užkankintas J. Labokas buvo atvežtas į ligoninę ir paguldytas į vidaus skyrių, kur ir mirė. Enkavedistai patys užkasė J. Laboką už buvusios ligoninės, kur tuo metu miesto žmonės pakasdavo šunis ir kates. Niekas iš ligoninės personalo

Teritorijos dalis prie Alytaūs apskrities Stasio Kudirkos ligoninės. Prie medžių galbūt dar išlikę rezistentų Juozo Laboko palaikai. Alytūs, 2025 m. gegužės 6 d. Gintaro Lučinsko nuotr.

prie duobės nebuvo prileistas, bet vėliau matė šviežiai iškastą žemę. Dar anksčiau, tyrinėjant šią vietą, buvo aptikti žmogaus kaulai, bet nebuvo nustatyta, kieno jie. [...] Juozas Labokas (pagal profesiją mokytojas) buvo pirmasis Alytaus tuberkuliozinių sanatorijos ligonis. [...] Dirbo tuberkulioziniėje sanatorijoje sąskaitininku. Buvo apsišvietęs, geras žmogus. Užėjus rusams, buvo išrinktas profsąjungos pirmininku. Kaip prisimena Ona Krančiukienė, tuberkuliozinių sanatorijos nameliuose tuo metu nakvodavo miškiniai. Nors medicinos personalas vaizduodavo nieko nežinąs, bet med. seserys į namelius nunešdavo nakčiai maisto. Juozas Labokas buvo išduotas provokatorės, enkavedistai rado ją skaitant jam įduotą nelegalų leidinį.“

Vedługaitės straipsnyje rašyta, kad Stasio Kudirkos ligoninėje kuriamas muziejus, ieškoma daiktų, nuotraukų, atsiminimų apie čia dirbusius žmones, prašoma pasidalyti atsiminimais apie Juozą Laboką.

Gintaro Lučinsko asmeniniame archyve saugomi buvusios medicinos sesers J. Stacionienės 1995 m. vasario 21 d. užrašyti atsiminimai „Ką prisimenu apie šviesios atminties Juozą Laboką“. Beveik ištiesai jie yra pateikti ir Vedługaitės straipsnyje (turėjęs radijo aparatą ir perduodavęs žinias partizanams, domėjęsis vaistažolėmis), tačiau galėtų būti svarbūs dar ir tokie sakiniai: „Žinau, kad jau areštuotam gulint ligoninėje, jį slaugė ar bent užeidavo pas jį med. sesuo J. Klikūnaitė. Kur ji yra šiuo metu, nežinau.“

Paskutiniai Juozo Laboko gyvenimo metai ir dienos pro blyškų rūką dar pasiekia mus iš buvusių Alytaūs gydytojų knygų: Elvyros Biliūtės-Aleknavičienės „Ledinės ašaros“ ir Ritos Variakojytės-Kiguolienės „Ir aš čia buvau“. Buvusios tuberkuliozinių ligoninės pastatai, kur kadaise Labokas padėjo slėptis partizanams (16 namelių), vilos „Birutė“ ir „Gražina“ (ten jis turėjo kambarėlį) jau nugriauti, dar liko keli mūrinių, buvusios ligoninės plotas bus privatizuotas. Tarp ūksmingų medžių šešėliais mirguliuoja buvęs NKVD pastatas, kur buvo mirtinai sumuštas Juozas Labokas. Pastatas pažymėtas specialiu ženklu. Šalia dabartinių Alytaūs ligoninės korpusų esantis paslaptingasis sodas, priglaudęs kalbininką ir rezistentą Juozą Laboką, jo draugą poetą ir rezistentą Konstantiną Bajerčių-Garibaldį ir daugybę kitų, vis labiau okupuojamas automobilių stovėjimo aikštelės. Lietuvių kalbos draugijai šiemet parašius raštą keletui valstybinių institucijų ir Alytaūs miesto savivaldybei dėl Juozo Laboko ir Konstantino Bajerčiaus galimo užkasimo vietų, palaikų perlaidojimo ir asmenų atminimo įamžinimo, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro rūpesčiu sustabdyti Alytaūs ligoninės rekonstrukcijos darbai toje vietoje, kur galbūt užkasti minėtų žmonių palaikai, o iš Alytaūs miesto savivaldybės gautas raštas, kad įamžinimui Savivaldybės biudžete lėšų nerasta. Šią liepą Veiviržėnuose surengus tradicinį „Durų“ plenerą, vienos durys skirtos ir Juozui Labokui (autorius Vytautas Pozingis). Meniškomis durimis įamžinti ir kiti Klaipėdos rajono žemaitiškosios dalies kalbininkai: Zenonas Uoselis (Ūselis, Uselis), Jurgis Talmantas, Andrius Ašmantas, Aleksandras Lengvinas.

Darbai ir straipsniai liudija, kad Juozas Labokas turėjo mokslininko polinkių, interesų ir gebėjimų. Jam rūpėjo lietuvių kalbos grynumas ir taisyklingumas, kalbos kultūros reikalai. Savo gyvenimo paskirtimi ir tikslu Juozas Labokas laikė lietuvių kalbos tvarkymą ir tobulinimą. Jis gerbė žodį, tikėjo žodžio ilgaamžiškumu ir tuo, kad „rankraščiai nedega“.

Norisi tikėti, kad kruopščiai surinkus visus duomenis pavyks nustatyti Juozo Laboko kapavietę, o išstudijavus archyvų medžiagą, tarpukario ir šių laikų bibliografiją parengti jo gyvenimui ir darbams skirtą knygą.

Šaltiniai ir literatūra

- Balašaitis A. 2013: Didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ dviejų talkininkų darbų ir likimo pėdsakais, *Gimtoji kalba*, nr. 7, p. 15–18.
- Biliūtė–Aleknavičienė E., Jakutis J. 2018: Juozas Labokas (1905–1946): tremties ir lagerių gniaužtuose, *Prakalbintas šimtmetis*. Alytus: Alytaus kolegija, p. 332–333.
- Biliūtė–Aleknavičienė E. 2018: Du nežinomi kapai Alytuje, *Ledinės ašaros*. Punksas: Aušra, p. 281–301; taip pat *Terra Jatwezenorum*, t. 10, d. 1, p. 292–302.
- Katelė V. 1989: Laiškai, *Alytaus sąjūdis*, nr. 24, p. 2.
- Kondratas B. 2013: Juozas Labokas, *Kūrėjų pėdsakais*, kn. 9. Vilnius: Karminas, p. 205–206.
- Labokaitės A ir D. 1999: *Vietoje paminklo Juozui Labokui, 1905–1946*.
- Lietuva bolševikų okupacijoje*, red. Juozas Prunskis 1979: Chicago (JAV): Jūrų šaulių kuopa „Klaipėda“, p. 187.
- Lietuvių enciklopedija*, t. 14. Boston (JAV), 1958, p. 23.
- Masionis A. 1992: *Ateitininkų dvasia nepalūžo*. Chicago (JAV), p. 35–37.
- Mokytojo Juozo Laboko tarnybos lapas. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 391, ap. 10, b. 8116, l. 1.
- Pupkis A. 2013: *Juozas Balčikonis ir didysis „Lietuvių kalbos žodynas“*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, p. 44, 139, 322, 326.
- Rimkus H. 1989: *Lietuvos partizanų Dainavos apygardos kronika 1944–1954 m.* (rankraštis). Alytus.
- Rimkus H. 2003: „Tėvynės siela – siela manoji“: Konstantino Bajerčiaus šimtmetis, *Alytaus naujienos*, nr. 208, p. 14.
- Skliutaitė–Navarackienė I. 2000: *Brydė išlieka ne tik pievoj*. Druskininkai: Vija.
- Skrupskelis K. 2010: *Ateities draugai: ateitininkų istorija (iki 1940 m.)*. Vilnius: Naujasis židinys–Aidai.
- Stanionienė J. 1995: *Ką prisimenu apie šviesios atminties Juozą Laboką*. Atsiminimai, užrašyti 1995 02 21. Gintaro Lučinsko archyvas.
- Suimtojo Juozo Laboko tardymo byla. Lietuvos ypatingasis archyvas, f. K-1, ap. 58, b. 5430/3.
- Tamulaitienė J. 1999: Skaudus Juozo Laboko likimas, *Voruta*, nr. 17, p. 2.
- Tamulaitienė J. (sud.) 1999: *Tegul atmintį laikas išsaugo. Kalbininko Juozo Laboko atminimui*. Vilnius [i. e. Kaunas]: Spindulys.
- Vedługaitė E. 1995: Atrastas rezistentų kapas, *Ramovė (Alytus)*, nr. 87, p. 2–3.
- Zinkevičius Z. 1992: *Lietuvių kalbos istorija*, t. 5: Bendrinės kalbos iškilimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, p. 322.
- Zinkevičius Z. 2003: Prisimenant kalbininką Juozą Laboką, *Rinktiniai straipsniai*, t. 3. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, p. 510–511.
- Žymieji veiviržėniškiai (XIX a.–XX a.)*, 1990: Veiviržėnai: Veiviržėniškių „Tėviškės“ klubo leidinys, p. 9.